

Висновки. Від схарактеризованих факторів, методів та вимог до їх використання залежить ефективність процесу професійної підготовки майбутніх педагогів, який впливає на формування та розвиток творчих умінь студентів – майбутніх учителів.

Література

1. Вульфів Б.З. Основы педагогики в лекциях, ситуациях, первоисточниках / Б.З. Вульфів, В.Д. Іванов. – М. : Педагогика, 1997. – 288 с.
2. Галузинський В.М. Педагогіка: теорія та історія : навч. посіб. / В.М. Галузинський, М.Б. Євтух. – К. : Вища школа, 1995. – 237 с.
3. Ермолаєва-Томина Л. Проблемы развития творческих способностей детей / Л. Ермолаєва-Томина // Вопросы психологии. – 1975. – № 5. – С. 166–176.
4. Нечепоренко Л.С. Педагогика личности / Л.С. Нечепоренко. – Харьков : ХГУ, 1992. – 10 с.
5. Основы ВУЗовской педагогики / [под ред. Н.В. Кузьминой]. – Л. : ЛГУ, 1972. – 293 с.
6. Скаткин М.Н. Методы и методология психолого-педагогического исследования / М.Н. Скаткин. – СПб. : Питер, 2004. – 268 с.

ЖИДКИХ Т.М.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ КОМПЛЕКСІВ У КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

В умовах демократизації суспільства, переходу до ринкових відносин відбувається реформування вищої освіти, її структурна перебудова. Цей процес здійснюється шляхом розв'язання стратегічних завдань реформування вищої освіти, які були визначені Законом України “Про освіту” [6], Законом України “Про вищу освіту” [5], Державною національною програмою “Освіта” (Україна ХХІ століття) [4], Національною доктриною розвитку освіти України у ХХІ столітті [7] та іншими документами.

У Державній національній програмі “Освіта” (Україна ХХІ століття) було визнано, що головними стратегічними завданнями реформування вищої освіти має бути перехід до гнучкої ступеневої системи підготовки фахівців, формування мережі ВНЗ, “яка за освітніми та кваліфікаційними рівнями, типами навчальних закладів, формами і термінами навчання, джерелами фінансування задовольняла б інтереси особи та потреби кожного регіону і держави в цілому” [4].

Законом України “Про вищу освіту” встановлена система освітньо-кваліфікаційних рівнів, яка передбачає “підготовку за напрямками і спеціальностями фахівців всіх освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів за відповідними освітньо-професійними програмами ступенево або неперервно залежно від вимог до рівня оволодіння певною сукупністю умінь та навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності” [5].

Ступеневість вищої освіти полягає в здобутті різних освітньо-кваліфікаційних рівнів на відповідних етапах (ступенях) вищої освіти. Ви-

ходячи зі структури вищої освіти, її перший ступінь передбачає здобуття кваліфікації “молодший спеціаліст” (неповна вища освіта), другий – кваліфікації “бакалавр” (базова вища освіта), третій – кваліфікації “спеціаліст”, “магістр” (повна вища освіта) [2, с. 5].

Раніше, за так званою радянською системою освіти, існувало чітке розмежування загальної середньої, професійно-технічної, середньої спеціальної і вищої освіти. Нині вищі навчальні заклади розподілені на чотири рівні й достатньо помітного виокремлення немає. Вищими навчальними закладами є технікум, училище (I рівень акредитації), коледж (I, II рівні акредитації), інститут (III рівень акредитації), академія, університет (III–IV рівні акредитації). Спостерігається зростання впливу ринку на сферу освіти, що зумовлює інтеграцію вищої й середньої спеціальної освіти, все більш глибоке усвідомлення кожного освітнього рівня як органічної частини системи неперервної освіти [10].

Серед найактуальніших завдань реформування вищої освіти – створення навчальних комплексів, що поєднують вищі навчальні заклади різних рівнів акредитації, реалізують програми різного рівня, забезпечують продуктивну взаємодію навчальних закладів.

Вивчення стану наукової розробки означеної педагогічної проблеми свідчить, що на законодавчому рівні унормовано права та способи угодницької співпраці вищих навчальних закладів I–II і III–IV рівнів акредитації, ученими визначено витоки становлення й розвитку навчальних комплексів в Україні (Л. Вовк, О. Горбань, Н. Денисова, Л. Іванова, В. Луговий, В. Майборода, М. Наказний та ін.), розкрито специфіку функціонування різних типів вищих навчальних закладів у системі неперервної освіти (В. Алфімов, Л. Герасіна, Ю. Киричков, Л. Коханова, В. Липинський, С. Сисоєва, О. Тимчук),

Одним зі стратегічних напрямів реформування вітчизняної системи вищої освіти є структурна перебудова освітнього простору, глибока, як формальна, так і змістовна інтеграція різних типів вищих навчальних закладів. При цьому питання, пов’язані з диференціацією й інтеграцією вищих навчальних закладів за рівнями освіти, належать до пріоритетних, і їх вирішення здійснюється через створення навчальних комплексів як сучасних форм інтеграції навчальних закладів. Необхідність такого кроку в процесі модернізації системи вищої освіти абсолютно очевидна, тим більше слід визнати, що хоча ідея створення навчальних комплексів дозріла вже давно й спирається на численний досвід спільної діяльності різних типів навчальних закладів, тільки останніми роками вона набула в нашій країні свого пріоритетного напрямку.

Метою статті є розглянути процеси впровадження ступеневої вищої освіти шляхом створення навчальних комплексів.

Впровадження ступеневої підготовки визначалось принциповою основою реформи вищої освіти й пов’язувалось із залученням до європейської системи, підвищенням якості та гнучкості підготовки в умовах ринкових відносин.

Як стверджує М. Степко, впровадження ступеневої структури вищої школи дає змогу вирішити ряд проблем:

- задовольнити потреби й можливості особистості в здобутті певного освітнього та кваліфікаційного рівнів за бажаним напрямом відповідно до її здібностей, здобутті високої кваліфікації, яка дасть змогу бути конкурентоспроможним на ринку праці;

- відповідність змісту й рівня підготовки фахівця потребам галузей господарства країни;

- усунення дублювання програм у різних ланках вищої освіти й зменшення на цій основі загального терміну навчання відповідно до рівня кваліфікації фахівця тощо [9, с. 29].

Для відпрацювання технології організації ступеневої підготовки в 1991 р. був розпочатий експеримент у Вінницькому та Одеському політехнічних, Алчевському гірничо-металургійному інститутах, окремих факультетах Київського політехнічного інституту та ін. Найбільш ефективно ступенева підготовка здійснювалась у навчальних комплексах, перший з яких виник у 1989 р. на базі Харківського автомобільно-дорожнього інституту та технікумів відповідного профілю [11, с. 37]. До кінця 1991 р. було створено більше ніж 50 комплексів, куди входило 238 об'єднань, у тому числі на базі НАН. Особливо ефективно вони діяли в Харківському, Одеському, Київському політехнічному, Севастопольському приладобудівному, Харківському інженерно-будівному інститутах. Навчальні комплекси, об'єднуючи середню, професійно-технічну й вищу освіту, створюючи наступність у навчанні, вдосконалювали відбір студентів, використовували виробничі бази, сприяли практичному курсовому, дипломному проектуванню, навчально-методичному забезпеченню навчального процесу тощо.

Перший аналіз апробації ступеневої системи освіти показав, що органічному втіленню ступеневої підготовки заважає її некритичне запозичення із західної системи, невідпрацьованість і неадаптованість до українських реалій. Це посилювало нерівномірність якості різних рівнів і ступенів освіти, ускладнювало їх сприйняття населенням, викликало спротив певної частини освітян.

У жовтні 1992 р. колегія Міністерства освіти вказала на термінову необхідність розробки нормативної й організаційно-розпорядчої документації, посилення інтеграційних зв'язків між навчальними закладами різних рівнів акредитації, створення навчальних структур нового типу. У рішенні колегії відзначалось, що при переході до ступеневої підготовки спеціалістів суттєвих змін потребує зміст освіти відповідно до певного рівня. Для вирішення цих питань були створені творчі колективи для розробки нормативної й організаційно-розпорядчої документації, змісту освіти, навчальних програм, навчально-методичної літератури для забезпечення навчального процесу в умовах ступеневої вищої освіти [12, с. 26–29].

Наказом Міністерства освіти і науки України від 19 січня 1994 р. було упроваджено “Положення про навчальний та навчально-науково-виробничий комплекси”, у якому визначено, що “навчальний та навчально-науково-

виробничий комплекс є добровільне об'єднання державних, недержавних навчально-виховних закладів, заснованих на різних формах власності” [8].

Положення про навчальний та навчально-науково-виробничий комплекси визначило порядок створення навчальних і навчально-науково-виробничих комплексів, організацію навчально-виховної роботи та формування змісту освіти в системі ступеневої підготовки кадрів, повноваження членів комплексу, а саме: координування спільної діяльності навчально-виховних закладів, підприємств, організацій та установ з реалізації Закону України “Про освіту”; впровадження системи ступеневої підготовки фахівців за наскрізними навчальними планами та програмами; визначення переліку напрямів підвищення кваліфікації викладачів навчальних закладів та працівників підприємств; включення до складу комплексу інших навчально-виховних закладів та підприємств; формування змісту неперервної підготовки фахівців відповідно до Державних стандартів освіти; розроблення робочих навчальних планів і програм дисциплін для всіх ступенів підготовки фахівців; проведення спільної науково-дослідної роботи, апробацію та використання результатів наукових досліджень, підготовку наукових кадрів, розробку навчально-методичного забезпечення тощо; здійснення кадрового забезпечення виконання Державних програм; вступ до кооперації з іншими установами для розв’язання завдань, що мають загальний інтерес, створення і вступ до асоціацій навчальних закладів спорідненого профілю, в тому числі із закордонними навчальними закладами; залучення викладачів базового вищого навчального закладу III і IV рівнів акредитації для проведення занять, участі у роботі Державних кваліфікаційних і екзаменаційних комісій навчально-виховних закладів I–II рівнів акредитації на умовах договорів; здійснення підготовки фахівців наступного рівня з-поміж випускників навчально-виховних закладів, що входять до складу комплексу.

Також у цьому Положенні визначено вимоги до єдиного підходу у формуванні змісту освіти в системі ступеневої підготовки фахівців, оформленні науково-методичної документації та ефективного використання навчально-лабораторної бази, а саме: організацію творчих колективів викладачів для підготовки підручників, навчальних посібників та іншої навчально-методичної літератури для споріднених спеціальностей; координацію планомірного оснащення навчально-лабораторної бази навчальних закладів сучасним устаткуванням, засобами оргтехніки, оснащення аудиторій та лабораторій; налагодження зв’язків з підприємствами, організаціями, установами з метою спонсорської безкоштовної передачі навчально-виховним закладам сучасного устаткування, приладів, матеріалів, приміщень, транспортних засобів тощо; на підставі двосторонніх угод у межах комплексу надання можливості користування бібліотечними фондами, технікою для тиражування навчально-методичних матеріалів.

Ініціативне заохочення до створення навчальних та навчально-науково-виробничих комплексів у системі неперервної багаторівневої вищої освіти початково передбачало подолання проблем, що гальмували загальний роз-

виток освітніх процесів в Україні в цілому: незбалансованість за рівнями й напрямками підготовки спеціалістів; низький загальний рівень освіти населення; відсутність правової, нормативної бази договірної підготовки фахівців [1].

Ми погоджуємося з думкою Н. Денисової, що така співпраця вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації сприяла реалізації ступеневості освіти, підвищенню рівня викладання, поширенню інтегрованих навчальних планів і програм підготовки фахівців за схемою “молодший спеціаліст – бакалавр”, раціоналізації навчально-методичної, матеріально-технічної баз. Позитивним значенням функціонування навчальних комплексів є можливість уникнення проблеми відсутності наступності оволодіння освітньо-професійними кваліфікаціями між вищими навчальними закладами I–II та III–IV рівнів акредитації, створення сприятливих умов для упродовження кредитно-модульної системи оцінювання знань студентів, сумісної із системою ECTS, поширеної в країнах Європи [3].

З метою встановлення ступеня розробленості досліджуваної проблеми на практичному рівні нами було проаналізовано діяльність навчальних комплексів Східного регіону України. У ході вивчення нормативної документації, а саме Типових положень про навчальні комплекси, нами було з'ясовано, що основними завданнями створення й функціонування навчальних комплексів є: підвищення якості освіти; забезпечення адаптації навчальних закладів та випускників до соціальних, економічних і культурних запитів суспільства й змін ринку праці; залучення до інноваційного процесу професорсько-викладацького складу, підвищення ефективності використання інтелектуальних, матеріальних, фінансових, інформаційних та інших ресурсів освітніх структурних підрозділів; підвищення ролі навчальних комплексів у соціально-економічному, освітньому, культурному розвитку суспільства.

Навчальний комплекс, як і кожна система соціального порядку, активний, діяльний, що виявляється, насамперед, у його функціях. Функції системи є інтегрований результат функціонування її компонентів. Конкретні функції кожної підсистеми навчального комплексу визначаються також відповідними Типовими положеннями. Функції НК:

- планування й прогнозування розвитку комплексу;
- вивчення питань підготовки за новими спеціальностями;
- матеріально-технічне, фінансове й кадрове забезпечення навчально-виховних установ комплексу;
- розробка змісту форм і методів навчання й виховання відповідно до кваліфікаційних характеристик на всіх рівнях вищої освіти;
- оцінка рівня кваліфікації науково-педагогічних кадрів і робота щодо вдосконалення їх професійно-педагогічної підготовки;
- організація відпочинку й соціокультурного зростання студентів і викладачів.

Однак слід зазначити, що в ході діяльності навчальних комплексів їх завдання та функції можуть корегуватися відповідно до економічних, соці-

альних і національних потреб країни, створюючи умови для найбільш повного задоволення пізнавальних потреб і культурних запитів студентів та викладачів.

Також ми визначили, що існують різноманітні види зв'язків між навчальними закладами, які входять до навчальних комплексів, і класифікували їх за трьома типами відносин.

До першої групи належить кооперативний тип відносин між навчальними закладами, який передбачає їхню взаємодію, співробітництво на паритетних засадах зі збереженням юридичної, фінансової, кадрової самостійності. Управління навчальними закладами, що входять до комплексу, здійснюється на підставі комбінації централізованого керівництва й самостійності навчальних закладів. Навчальні заклади I–II рівнів акредитації (коледжі, технікуми), що входять до навчальних комплексів, мають подвійне підпорядкування – з боку університетів або академій і з боку обл.-держадміністрацій. Але в такому типі відносин є певна частка ризику, яка полягає в тому, що до складу комплексу можна без особливих перешкод добровільно увійти навчальному закладу й також добровільно вийти з нього. Ця обставина ускладнює розробку стратегічного планування роботи комплексу й прогнозування розвитку системи в цілому, тому що кожний навчальний заклад у складі комплексу виконує свою місію в системі й вихід зі складу спричинить її розрив. До навчальних комплексів з кооперативним типом відносин належать: Красноградський педагогічний коледж – Харківський національний педагогічний університет імені Г. Сковороди, Дружковський житлово-комунальний коледж – Донбаська академія будівництва і архітектури, Краматорський машинобудівний коледж – Донбаська державна машинобудівна академія, Рубіжанський політехнічний коледж ім. О.Є. Порай-Кошиці – Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка.

До другої групи належить інтегрований тип відносин між навчальними закладами комплексу, який передбачає їхнє злиття в певну цілісність. У цьому випадку коледжі, технікуми є структурними підрозділами академій або університетів і не мають статусу юридичної особи. Створення інтегрованого типу навчального комплексу представляє юридичний акт реорганізації у формі приєднання до університетів або академій інших юридичних осіб (коледжів, технікумів), які припиняють свою діяльність як юридичні особи, причому права й обов'язки приєднаних навчальних закладів переходять до університету або академії. Однак структурним підрозділам можуть бути надані права юридичної особи за дорученням. Основна мета подібної реорганізації – створення навчального комплексу, структурні підрозділи якого виконують функції реорганізованих навчальних закладів. Інтегрований тип відносин можна побачити в таких навчальних комплексах Східної України: Маріупольський коледж ПДТУ – Приазовський державний технічний університет, коледж Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля – Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, Краматорський технікум Донецького національного універси-

тету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського – Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, Лисичанський педагогічний коледж – Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка.

Третю групу становлять навчальні комплекси, які були створені на підставі саморозвитку ВНЗ III–IV рівнів акредитації. Діяльність цих навчальних комплексів повною мірою відповідає інтегрованому типу відносин, але не вимагає проведення складних заходів щодо реорганізації навчальних закладів різної підпорядкованості. Структура, склад, статуту, порядок створення таких навчальних комплексів відповідають вимогам, які визначають документи Уряду й Міністерства освіти і науки України. Тому, виходячи із цілей і завдань створення навчального комплексу, є логічним присвоєння цього статусу університетам або академіям, на підставі яких були створені структурні підрозділи, що виконують функції навчальних закладів I–II рівнів акредитації. Такий варіант формування навчального комплексу значно простіше. Створені (а не приєднані) у складі університету або академії навчальні заклади (коледжі, технікуми) органічно вписуються в структуру навчального комплексу. Такими навчальними комплексами є: Харківський коледж Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій – Харківський державний університет інформаційно-комунікаційних технологій, Економіко-правовий коледж – Запорізький національний університет, Алчевський індустріальний технікум – Донбаський державний технічний університет, коледж Донецької академії автомобільного транспорту – Донецька академія автомобільного транспорту.

Подана нами класифікація є умовною. У ній використана тільки одна класифікаційна ознака для кожного типу навчального комплексу. Однак слід зазначити, що характер відносин у навчальних комплексах дає змогу взаємно координувати зміст навчання, удосконалювати практичну підготовку й ефективно використовувати навчально-лабораторну базу комплексу. Сутнісною відмінністю є здійснення загальноосвітньої підготовки в поєднанні з підготовкою молодшого спеціаліста, сприяння формуванню основи професійних умінь і навичок та водночас залученню до унікального освітнього простору, культури академії або університету. Випускники коледжів, технікумів, що входять до навчального комплексу, мають можливість продовжувати навчання в закладах III–IV рівнів акредитації за більш високим освітньо-кваліфікаційним рівнем на підставі рейтингу за скороченим терміном навчання.

Висновки. Поява й функціонування навчальних комплексів у системі неперервної освіти йде не “зверху” – від теоретичних концепцій і програм її реалізації, а “знизу” – самого динамічно мінливого життя, від пізнавальних запитів людини, які визначаються соціокультурною й виробничою динамікою. Відповідаючи виниклим потребам людини в здобутті освіти з урахуванням специфіки регіону, місцевого ринку праці, реалізації наступності між різними освітньо-кваліфікаційними рівнями, з’являються навча-

льні комплекси. Це не недолік, а перевага, оскільки саме життя виступає чітким індикатором появи освітніх потреб і створення (а не нав'язування з боку держави або органів освіти) відповідних освітніх структур, гнучких вже за своїм походженням. Саме тому можна сміливо говорити про появу навчальних комплексів як про необхідність, продиктовану життям, здатну нехай і в міні-моделі, але все-таки здійснювати на практиці неперервну освіту.

Література

1. Академія наук в школах України (Київ) // Інф. вісник / [редкол.: М.І. Дубина]. – К. : АНВШ України, 1994. – № 30. – Червень–жовтень; 2001. – 58 с.
2. Болюбаш Я.Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти : навч. посіб. для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти / Я.Я. Болюбаш. – К. : Компас, 1997. – 64 с.
3. Денисова Н.В. Передумови становлення навчально-наукових комплексів у системі педагогічної освіти України / Н.В. Денисова // Збірник наукових праць / [за заг. ред. проф. В.І. Сипченка]. – Слов'янськ : Видавничий центр СДПІ, 2004. – Вип. XII. – С. 32–39.
4. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття). – К. : Райдуга, 1994.
5. Закон України “Про вищу освіту” / Законодавство України про освіту : збірник законів. – К. : Парламентське видання, 2002. – 159 с.
6. Закон України “Про освіту” / Законодавство України про освіту : збірник законів. – К. : Парламентське видання, 2002. – 159 с.
7. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті : проект. – К. : Шкільний світ, 2001. – 16 с.
8. Положення про навчальний та навчально-науково-виробничий комплекси // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1994. – № 14. – С. 3–10.
9. Степко М.Ф. Ступенева освіта – місце в системі реформування вищої освіти та проблеми впровадження / М.Ф. Степко // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. “Вища освіта в Україні: реалії, тенденції, перспективи розвитку” : у 4 ч. – К. : АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти, 1996. – Ч. 1. – С. 27–29.
10. Стратегія реформування освіти в Україні : рекомендації з освітньої політики. – К. : Вища освіта, 2003. – 345 с.
11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 4621. – Оп. 13. – Од. зб. 8704.
12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 4621. – Оп. 13. – Од. зб. 10.